

Δήμου Ν. Μέξη

“Ανθιμος Γαζής

(1764 - 1828)

Ἐφέτος συμπληρώνονται 150 χρόνια ἀπὸ τὴν ἰδρυση τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας. Μὲ τὴν ἐπέτειο τῶν Φιλικῶν ἔρχεται νὰ συναντηθῆ καὶ μιὰ ἄλλη ἐπέτειος. Εἶναι μάλιστα πάρα πολὺ σχετική. Γιατὶ ἀφορᾷ ἐπιφανὲς μέλος τῆς ἡγεσίας τῶν Φιλικῶν, πρῶτο στὴν τάξη ὕστερα ἀπὸ τὴν θρυλικὴ Τριανδρία. Ἀφορᾷ τὸν Πηλιορείτη λόγιο καὶ ἔθνεγέρτη Ἀνθιμο Γαζῆ, ποὺ συμπληρώνονται ἐπίσης 200 χρόνια ἀπ’ τὴ γέννησή του στὶς Μηλιές τοῦ Πηλίου. Ὁ Σύλλογος τῶν «Φίλων τοῦ Γιάννη Κορδάτου» ὀργάνωσε στὶς 6—9—1964 μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς διπλῆς ἐπετείου ἑορταστικὲς ἐκδηλώσεις στὴ γενέτειρα τοῦ Ἀνθιμου Γαζῆ. Κύριος ὀμιλητὴς ἦταν ὁ δικηγόρος καὶ μέλος τῆς Συντάκτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν «Σύγχρονων Θεμάτων» Δῆμος Ν. Μέξης. Ἡ ὀμιλία τοῦ ἀφιερώθηκε στὴ ζωὴ καὶ τὸ πολυσύνθετο ἔργο τοῦ μεγάλου Φιλικοῦ. Ἡ μελέτη ποὺ ἀκολοιθεῖ ἀποδίδει κατὰ βίασιν τὴν ὀμιλία τῶν Μηλιεῶν. Ἐγιναν ἀπὸ τὸν Μ., φυσικά, προσθήκες καὶ ἀναπτύξεις μὲ νέα στοιχεῖα καὶ βιβλιογραφικὲς παραπομπές. Τὸ κείμενο τῆς ὀμιλίας διατηρήθηκε σὲ λιγοστὰ σημεῖα.

Η ΣΥΝΤΑΞΗ

Εἰσαγωγή — ἱστορικὲς ἀναλογίες

Σήμερα ποὺ ὁ λαός μας προχωρεῖ μὲ σταθερὰ βήματα πρὸς τὴν ἀποκατάσταση τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν στὴν ἐθνικὴ ζωὴ τοῦ τόπου μας, ἡ ἐπέτειος τοῦ Ἀνθιμου Γαζῆ (1764—1964) ἀποκτᾷ ξεχωριστὴ σημασία καθὼς ἡ μορφή του —μορφὴ φωτισμένου κληρικοῦ ποὺ ἀγωνίστηκε θαρραλέα γιὰ τὴν ἐλευθερία, τὴν πρόοδο καὶ τὴν κοινωνικὴ προκοπή— προβάλλει ἐπιβλητικὴ καὶ πολυσήμαντη, γεμάτῃ ἀλήθεια κι’ ἐπαναστατικὸ παλμό, μέσα ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ χῶρο τοῦ τέλους 18ου μὲ ἀρχὲς 19ου αἰῶνα. Ἀπὸ τοὺς πρῶτους στὴν ἐπικὴ σειρά τῶν πνευματικῶν καὶ ἐθνικῶν ἡρώων τῆς χώρας μας στὰ χρόνια τῆς Παλιγγενεσίας, ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς, ἔδωσε τὴ ζωὴ του ἀκάματος ὁδηγητὴς τοῦ λαοῦ μας στὴν τιμημένη ἐπαλξὴ τῶν ἀγώνων γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀνεξαρτησία καὶ τὴ δημοκρατικὴ ἀναγέννηση. Ἀπὸ τὸ λαὸ ἡ

προέλευσή του. Γιὰ τὸ λαὸ τὸ ἔργο του καὶ ἡ ζωὴ του. Παντοτινὴ ἡ παρουσία του κοντὰ μας —ἰδιαίτερα σήμερα ποὺ ὁ λαὸς ὀλοκληρώνει τὸ Εἰκοσιένα. Ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός πάλι ὅτι σήμερα ἕνας ὑπερήφανος δεσπότης ὑψώνει τὸ λάβαρο τῆς λευτεριάς γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση μισοῦ ἑκατομμυρίου Ἑλλήνων στὴν ἐλληνικὴ Κύπρο —ἀληθινὸς ἐθνικὸς ἡγέτης στὴν περιοχή τῆς Μεσογείου ὅπου ὁ διεθνὴς ἰμπεριαλισμὸς ἀπολακτίζεται ἀνηλεῶς¹⁾ —αὐτὸ τὸ διεθνoῦς ἐνδιαφέροντος γεγονός, συνδέεται ἀπ’ εὐθείας μὲ τὶς ωραίες —ὀλίγες δυστυχῶς— παραδόσεις ἐθνι-

1) Δ ἤ μ ο υ Ν. Μ έ ξ η: Τὸ Δικαίωμα ἀντιστάσεως τοῦ Κυπριακοῦ λαοῦ στὴν καταπίεση.— Κριτικὴ τοῦ ἀποικιακοῦ ἰμπεριαλισμοῦ (Ἀθήνα) 1956. Τ ο ῦ ἰ δ ι ο υ: Ἡ αὐτοδιάθεση τῶν Κυπρίων στὴν Π.Ο., Ἐρευνα Β’ (Ὀκτώβρης 1962), Νο 66, σελ. 17.

κῶν ἀγώνων ἢς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Μὲ ἄλλα λόγια ὁ ἄνθιμος Γαζῆς (1764 — 1828), ἡ ὠραιότερη αὐτῶν τῶν παραδόσεων περίπτωση, ξαναζεῖ πλάϊ μας, ὁδηγὸς καὶ σύμβολο μεγάλης ἐπικαιρότητας σ' αὐτὲς τὶς δραματικὲς ὥρες. Τιμὴ καὶ δόξα στὸ δάσκαλο τοῦ Γένους καὶ μαχητῆ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων!

I. Τὸ Πήλιο στὸν 18ο αἰῶνα - Ἡ κόμη τῶν Μηλεῶν

Ὁ ἄνθιμος Γαζῆς γεννήθηκε τὸ 1764 στὶς Μηλιές τοῦ Πηλίου. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια στὶς 13.3.1764 (Κ. Σάθας: Νεοελληνικὴ Φιλολογία, 38). Ὁ Α. Γούδας τοποθετεῖ τὴ γέννησή του στὸ 1758⁽²⁾. Ἀλλά, οἱ πληροφορίες τοῦ Γούδα —κι' ἄς τις θεωρεῖ «θετικωτέρας» ἐπειδὴ προήρχοντο ἀπὸ τὴν ἀνεψιὰ τοῦ Γαζῆ— δὲν συμφωνοῦν μὲ τὰ ἱστορικὰ δεδομένα. Ἡ διαφορὰ πάντως μεταξὺ τῶν δύο χρονολογιῶν, ἀπὸ ἄποψη ἀντικειμενικῶν ὄρων ἐποχῆς, εἶναι ἀσήμαντη καὶ ἀδιάφορη. Ἡ γέννηση καὶ ἡ ἀνδρωση τοῦ Γαζῆ συμπίπτει μὲ διεθνεῖς ἱστοριογραφικὲς ἀλλαγές πού καταλήγουν στὴν Μεγάλῃ Γαλλικῇ Ἐπανάστασι τοῦ 1789. Καὶ συντελεῖται μέσα στὶς κοινωνικοοικονομικὲς καὶ πνευματικὲς ἰδιορρυθμίες τοῦ Πηλίου, στὰ μέσα καὶ πρὸς τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος. Γιὰ τὶς πρῶτες θὰ νῖνει λόγος πιὸ κάτω. Εἶναι σχετικὲς ἀλλωστε μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ Γαζῆ στὴ Βιέννη (1797—1816). Ἐδῶ ἐνδιαφέρον ἄμεσα οἱ ἱστορικοὶ ὄροι τοῦ Πηλίου στὸ 18ο αἰῶνα⁽³⁾.

Ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ πιὸ πρὶν, διασπᾶται ἡ κλειστὴ οἰκονομία στὸ Πήλιο. Ἡ βιοτεχνικὴ ἀνάπτυξη τῆς περιοχῆς δημιουργεῖ προϋποθέσεις ἀνταλλακτικῆς οἰκονομίας. Κι' ἐδῶ ἡ Ρωσοτουρκικὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ — Καϊναρτζῆ (1774) ἔπαιξε ἰδιαίτερος μεγάλο ρόλο — ἔδωσε ὠθηση στὴν ἀνάπτυξη τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν καὶ τῆς ναυτιλίας. Στὸ Πήλιο ὅμως ἡ παραγωγή ἀναπτύσσεται ἐνωρίτερα. Γιὰ τὰ περίφημα μετάξια τῆς Ζαγοράς, τὰ ἐργόχειρα καὶ τὰ γαιτάνια καὶ τὰ μαντήλια τῆς Πορταριάς, τὰ σκουτιὰ καὶ τὶς καπότες τῶν Πηλιορείτικῶν χωριῶν, γίνεται πολὺς λόγος στὶς ἐκθέσεις τῶν Γάλλων προξένων τῆς Θεσ-

σαλονίκης καὶ τῆς Ἄρτας⁽⁴⁾. Χαρακτηριστικὲς εἶναι καὶ οἱ πληροφορίες τῶν Δημητρίων (Γρηγορίου Κωνσταντᾶ — Δανιὴλ Φιλιππίδη), καθὼς καὶ τῶν ξένων BJÖERNSTÄHL(1783), LEAKE⁽⁵⁾ (1803) BEAUNOUR, URGUHART κ.ἄ. Ἡ ἐξαγωγή τῶν ἐμπορευμάτων τῆς Πηλιορείτικῆς βιοτεχνίας —ἐμπόριο γινόταν καὶ σὲ ἀγροτικὰ προϊόντα ὅπως π.χ. τὸ λάδι, σῦκα, ὕψωρικὰ— γινόταν στὴ Ρωσία, Βενετία, Γένοβα, Λιβόρνο, Αὐστρία, Ὁλλανδία, Γαλλία, Ἀγγλία, Πόλη κλπ. Τὸ καθεστῶς τῆς κλειστῆς οἰκονομίας διαλύεται ἐνωρὶς στὸ Πήλιο. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς βιοτεχνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου ἀρχίζουν νὰ διαμορφώνουν νέες παραγωγικὲς σχέσεις—ἀστικές. Τὸ Πήλιο στὸν 18ο αἰῶνα, γίνεται ἐστία τοῦ νεοελληνικοῦ ἀστισμοῦ. Δημιουργοῦνται ἐδῶ προϋποθέσεις ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς. Στὸν κοινωνικὸ στῖβο μιὰ νέα τάξη ἀνθρώπων προβάλλει: οἱ τεχνίτες, οἱ βιοτέχνες, οἱ πρᾶγματευτὲς καὶ οἱ κατασκευαστὲς, οἱ ἐμπορευόμενοι μὲ πολιτικὴ ὀργάνωση τὸ «δημοτικὸ» κόμμα. Εἶναι ἀκριβῶς ἡ τάξη πού ἀντιμάχεται τοὺς δημογεροντες - κοτζαμπάσηδες, ἡ τάξη —ἡ «τρίτη» τάξη τῶν «δημοτικῶν»— πρὸς τὴν ὁποία θὰ ἀπευθύνη τὸ 1821 τὴν ἱστορικὴ του προκήρυξη ὁ ἄνθιμος Γαζῆς. Ἀπὸ τὸ 1700 ἀπλώνεται στὸ Αἰγαῖο, στὴ Μαύρη Θάλασσα, στὴν Ἀδριατικὴ καὶ στὴ Μεσόγειο, ἡ πηλιορείτικὴ ναυτιλία. Τὸ Πήλιο ἔχει σημαντικὸ μερίδιο στὴ θεμελίωση τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ — ἡ δράση του γίνεται δημοτικὸ τραγούδι:

— Καράβια μου περήφανα, ζαγοριανὰ σαῖνια
τ' Ἄη Νικόλα μπιστικά, τῆς Παναγιάς καμάρια,
φέρτε πρᾶμάτιες μπόλικες, φλουριά μέσα στὴ
(χώρα,
οἱ ὄχτροί μας νὰ πλαντάξουμε, οἱ φθονεροὶ νὰ
(σκάσουν,
νὰ ἔχει ὁ τόπος πόρεψη κι' ἡ φτώχεια ν' ἀνασαινεῖ,
νὰ στολιστοῦν οἱ ἐκκλησιές, τ' ἀμπάρια νὰ γε-
(μίσουν
κι' οἱ κορασιές μὲ τὰ βιολιά στολίδια φορτωμένες,
νάστησον τρανταχτὸ χορὸ στὴν Ἄη Σωτήρα
(μέσα⁽⁶⁾).

Ἀλλὰ οἱ Πηλιορεῖτες ναυτικοὶ δὲν ἔφερναν μόνον «μπόλικες πρᾶμάτιες» καὶ «φλουριά». Ἐφερναν καὶ τὶς δημοκρατικὲς ἰδέες τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς

4) Βλ. Σ ε ρ α φ ε ἰ μ Μ ά ξ ι μ ο ς: Ἡ αὐγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ καπιταλισμοῦ, (Ἀθήνα) 1945, σ. 43—79 καὶ Γ ι ά ν ν η Κ ο ρ δ ά τ ο υ στὸ ἴδιο, σ. 211 ἐπ.

5) Γεωγραφία Νεωτερικῆ (Βιέννη 1791 Τ. Α', Οἱ ἄλλοι δύο τόμοι ἔμειναν ἀνέκδοτοι καὶ κἀθηκαν στὴν Πόλη (Ἀθήνα 1833, Νο 122, σελ. 487). Παρβλ. Α. Μ η λ ι α ρ ά κ η στὴν «Ἐστία» ΙΘ' 1885, σ. 115.

6) Γιάννης Κορδάτος στὸ ἴδιο, σ. 219—220, Γιὰ τὰ ζαγοριανὰ καράβια βλ. καὶ FAUREL Π' 182, Πολίτη 225, Ζαμπελίου 722, Πάσσωβ 340 καὶ 520 — 522 κλπ.

2) Ἀ ν α σ τ α σ ί ο υ Ν. Γ ο ύ δ α: Βίοι Παράλληλοι (τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν) Α' (κλήρος), Ἀθήναι 1872, σελ. 343.

3) Ὁραία ἀνάλυση καὶ πάμπολλα στοιχεῖα σχετικά, προσφέρει ὁ Γ ι ά ν ν η ς Κ ο ρ δ ά τ ο ς στὸ ἔργο του: Ἱστορία τῆς Ἐπαρχίας Βόλου καὶ Ἀγιάς (Ἀθήνα) 1960, σελ. 197 ἐπ.

Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1789. Καί με τὰ καράβια τους ἔδωσαν τὴ δυνατότητα στὴ φτωχολογία νὰ ξενιτευτεῖ, νὰ πρὸ-κόψει, νὰ μάθει γράμματα. Ἔτσι ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀρχίζει καὶ στὶς κοινότητες τοῦ Πηλίου ζωηρὴ ἢ πνευματικὴ κίνηση. Οἱ δημογέροντες - κοτζαμπάσηδες βέβαια ἀντιδρούσαν. Ὅπως γράφει ὁ Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων:

—«Οἱ λεγόμενοι ἄρχοντες, μοχθηροί, κηφήνες, μισομαθεῖς καὶ φωτισθέντες καὶ τῶν μαθήσεων διώκται ὑπάρχοντες, οὐ μόνον τὰ ἴδια τέκνα, ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν κατοίκων ἐκράτουν ἀπὸ φθόνου εἰς παιχυλὴν ἀμάθειαν, ἵνα μὴ ἐκπαιδευθέντες οἱ χωρικοὶ καταφρονήσωσι τοὺς ψωράρχοντας»(7).

Οἱ карабоκύρηδες ὅμως καὶ οἱ ἔμποροι γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν γραμμάτων στὸ Πήλιο διέθεσαν πολλὰ χρήματα. Ἔχρισαν σχολεῖα. Ἐφεραν χάρτες γεωγραφικούς. Βιβλία καὶ ὄργανα φυσικῆς. Πλήρωσαν καὶ δασκάλους. Πρῶτη ἀπέκτησε σχολεῖο ἡ Ζαγορὰ (1713), ὅπου ἐπεβλήθη ὁ «τῶν ἐμπόρων ζῆλος ὑπὲρ πατρίδος» καὶ «ἡγειρεν οἶκον τῆς σχολῆς δι' ἐξόδων ἰδίων καὶ δαπάναις» (στῆχοι τοῦ Πατριάρχου Καλλίνικου). Ἐδῶ ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα κι' ὁ Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς). Ἐδῶ φοίτησε κι' ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς. Τὸ 1777 ἡ σχολὴ τῆς Ζαγορᾶς ἀνακαινίστηκε κι' ὀνομάστηκε: Ἑλληνομουσεῖον. Ἀκολούθησε ἡ ἴδρυση σχολείων στὴ Μακρινίτσα, Πορταριά, Κισσό, Τσαγκαράδα, Ἄη Λαυρέντη, Μηλιές, Συκὴ κλπ Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι τὸ Πήλιο ἔδωσε ὀνομαστὸς δασκάλους τοῦ γένους. Ἀπὸ τὶς Μηλιές μάλιστα δὲν βγῆκε μόνο ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἀλλὰ καὶ οἱ Δημητρίεις —Γρηγόριος Κωνσταντᾶς καὶ Δανιὴλ Φιλιππίδης.

Γιὰ τὶς Μηλιές ἡ ἀρχαιότερη πληροφορία ἀνάγεται στὸ 1510 ὅταν «Εὐβοεῖς ἐκ τίνος μικρᾶς κώμης παρὰ τὸ Ξηροχώριον, Μηλεῶν καλουμένης, πρὸ πέντε γενεῶν ἀνθρώπων, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρουσι τὰς ἀρπαγὰς, τὰς σφαγὰς, τὰς δηώσεις, τὰς ἀτιμωτικὰς πράξεις καὶ ἐν γένει τὴν ἀφόρητον καὶ φρικτὴν τυραννίδα τῶν Τούρκων βέηδων τῆς Εὐβοίας, μετώκησαν κρυφὰ καὶ συνωκίσθησαν εἰς τὴν συνοικίαν τῶν Μηλεῶν...». (Ρήγας Καμηλάρης: Βιογρ. Κωνσταντᾶ, 85 (1897). Βλ. καὶ ἰδίου: Ἱεραὶ Ἀναγραφαὶ στὰ «Θεσσαλικά Χρονικά» 1936 τ. V σ. 57). Οἱ Δημητρίεις μᾶς πληροφοροῦν πῶς στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος, οἱ Μηλιεῖς ὑπέφεραν «ἀπὸ τὴν κακὴ διοίκησιν καὶ διχόνοια καὶ ἀναξιότητα τῶν προεστών» καὶ πῶς τὴν «μικρὴ δημοκρατίαν» τῶν Μηλεῶν συνεκλόνησαν «οἱ στάσεις καὶ αἱ διχόνοιας»(8). Ἡ κοινω-

νικὴ διαφοροποίηση εἶχε φέρει τὴν κοινότητα σὲ ἀδιέξοδο. Ὡστόσο οἱ Μηλιεῖς ἦσαν «φιλιμαθέστατοι», πρῶτοι σὲ φιλομότητα μέσα σ' ὅλους τοῦ Μάγνητες (9). Γιὰ πρώτη φορὰ οἱ Μηλιεῖς ἀπέκτησαν σχολεῖο τὸ 1770.

Μέσα σὲ τέτοιες συνθήκες πολιτικοκοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ Πηλίου καὶ ἰδιαίτερα τῶν Μηλεῶν, γεννήθηκε ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς. Γεννήθηκε θεόφτωχος καὶ σὲ ἡλικία 3 ἐτῶν ὀρφάνεψε ἀπὸ πατέρα. Εἶχε ἄλλα ἑπτὰ ἀδελφία. Ἀπερίγραπτη ἡ πενία καὶ ἡ ἀνέχεια τῶν παιδικῶν του χρόνων. Ὁ Α. Ν. Γούδας διηγεῖται ὅτι μιὰ μέρα ἡ μητέρα του ἐπέπληξε τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ γιὰτὴ μελετώντας μὲ τὸ λυχνάρι ἐξόδεψε τὸ λάδι! Ὁ Γαζῆς ἐπῆγε τότε καὶ προσέφερε τὶς γραμματικὲς του γνώσεις γιὰ τὴν σύνταξη μιᾶς ἐπιστολῆς πρὸς ἓνα ξενιτευμένο. Ἀπὸ τὴν ἐργασία του αὐτὴ ἐκέρδισε «ἓνα παρὰν καὶ ἡγόρασε ἔλαιον πρὸς μελέτην· ἐπειδὴ δὲ ὁ παρὰς δὲν ἤρκει καὶ πρὸς ἀγορὰν λύχνου, ὁ εὐφυῆς Γκάζαλις —ὁ μετονομασθεὶς Ἄνθιμος Γαζῆς— μετεχειρίσθη πρὸς τοῦτο τὴν κόγχην ἐνὸς ὀστρίδ' ου!»(10) Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ φανερῶνει πάση θέλησιν καὶ ὑπερηφάνεια εἶχε ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἀλλὰ καὶ πόσο ἰσχυρὴ ὑπῆρξε ἐκ καταβολῆς ἡ προσωπικότητά του.

II. Στὴν πόλιν κληρικός. Ἡ διάσταση μὲ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸ Φανάρι

Ἐνας θεῖος παρακινεῖ τὸν Ἄνθιμο Γαζῆ νὰ γίνῃ κληρικός. Γιὰ τοὺς νέους τῆς ἐποχῆς τὸ ἱερατικὸ στάδιο ὑποσχόταν παλλά. Ἡ Πατριαρχία τοῦ Ζαγοριανοῦ Καλλίνικου Γ' (1757) ἀκτινοβολοῦσε τότε στὸ Πήλιο. Σὲ ἡλικία 16 ἐτῶν ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς χειροτονεῖται διάκος. Εἶχε ἤδη μάθει τὰ πρῶτα γράμματα στὸ ὀνομαστὸ σχολεῖο τῆς Ζαγορᾶς, κάνοντας τὸν ὑπῆρτη στὸν φιλάργυρο ἱεροδιδάσκαλό του(11). Μιὰ μικρὴ παρένθεση. Τὸ ὀνοματεπώνυμο Ἄνθιμος Γαζῆς δὲν εἶναι τὸ οἰκογενειακό του. Ὀνομαζόταν Ἀναστάσιος Γκάζαλις. Ἀλλὰ μετεσχημάτισε «τὸ μὴ ἑλληνικὴν προφορὰν ἔχον ἐπώνυμον, διατηρήσας πάνυ προσφυῶς τὰ οὐσιωδέστερα αὐτοῦ γράμματα καὶ ἐξοβελίσας τὰ μὴ ἑλληνικὴν προφορὰν ἔχοντα(12), ἀπὸ Ἀναστάσιος Γκάζαλις σὲ Ἄνθιμος Γαζῆς. Ἀπὸ τὸ 1780 ὡς τὸ 1796 εἶναι παπτικός καὶ δάσκαλος συγχρόνως στὸ Πήλιο. ἔχει ὅμως μεγάλη δίψα γιὰ μάθηση καὶ πρόοδο. Φιλοδοξεῖ νὰ ἀνέβῃ ψηλά. Καὶ τὸ

9) Δημητρίεις στὸ ἴδιο 231.

10) Βίοι Παράλληλοι ΙΒ' (εἰσαγωγή) καὶ σελ. 345.

11) Βίοι Παράλληλοι 345.

12) Α. Γούδα: Βίοι Παράλληλοι 345.

7) Ζαχαρία Μαθᾶ: Κατάλογος Ἱστορ. Πατριαρχῶν (1884) 235

8) Νεωτερικὴ Γεωγραφία 228α—229.

1796 «ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς προαγωγῆς του» (13). Γίνεται ἱεροδιάκονος τῶν Πατριαρχείων καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἀρχιμανδρίτης. Ἀλλὰ στὴν Πόλη δὲν ἔμεινε πολὺ. Πνεῦμα ἀνήσυχο καὶ νοῦς φωτισμένος, δὲν μπορούσε νὰ ζήσει τὴν ἀτμόσφαιρα τοῦ Φαναρίου. Ἐδῶ, ὅπως γράφει χαρακτηριστικὰ κι' ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος ἡ «παραχώρησις καὶ ἡ ἐνάσκησις ὄλων τῶν ἱερατικῶν ἀξιωμάτων εἶχε καταστῆ ἀντικείμενον θλιβερωτάτης ἐμπορίας καὶ ἐξ αἰτίων ποικίλων καὶ πρὸς ταῖς ἄλλαις διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν ἰδίων αὐτῆς λειτουργῶν, προϊάντος τοῦ χρόνου ἐξηυτελίσθη ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν» (14). Γιὰ τὴν διαφθορὰ τοῦ ἀνωτέρω κλήρου καὶ τῶν καλογέρων, οἱ ἱστορικὲς πηγὲς βοοῦν (15). Ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχιερατικοῦ κλήρου καὶ τοῦ Πατριαρχείου στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας εἶναι —μέ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις— ἀπὸ τὶς πιὸ ἐρωμερές. Μιὰ ἀτελείωτη σειρὰ ἀπὸ ἀλλαγῶν πατριαρχίῶν μέσα σ' ἓνα κλίμα ἀδυστάκτων ραδιουργιῶν καὶ μηχανορραφιῶν, οἰσχροτήτων κάθε λογῆς καὶ ἐγκλημάτων. Ἐνα παζάρευμα τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου χωρὶς καμμιὰ ἠθικὴ ἀναστολή. Χρηματισμὸς ἀδιάντροπος. Ὁ σιμωνισμὸς στὴν πιὸ χυδαία του ἐξάρση. Ἡ ἀνάδειξη Πατριάρχου ἔφτασε νὰ γίῃναι ὑπόθεσις καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν εὐνοουμένων τοῦ Σουλτάνου! Ἀναδεικνύονται Πατριάρχες ἀλκοολικοί, μέθυσοι, φορομπήχτες καὶ καταπιεστές τοῦ «χριστιανικοῦ ποιμνίου», παραδόξοι, πόρνοι καὶ φαυλόβιοι, ἀγράμματοι, κοινοὶ κλέφτες καὶ ἐκβιαστές. Σκάνδαλα ἐπὶ σκανδάλων. Ὅργια. Ἐνα περιβόλλον ἀφόρητο! Φυσικὰ ἓνα τέτοιο περιβόλλον δὲν μπορούσε νὰ ἔχει τὴν παρα-

13) Λ. Γούδα: Βίοι Παράλληλοι 347.

14) Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Ε' (β) 75 ἐπ.

15) Ἀ. Θ. Ὑψηλάντης: Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν (1453—1789). Καλλινικός Γ': Ἀνέκδοτα χειρόγραφα στὴ βιβλιοθήκη Ζαγοράς. (Παρθλ. Κ. Δυοβουνιώτη: Καλλινικός Γ' Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, Ἀθήναι 1915). Ζ. Μαθᾶς: Κατάλογος Ἱστορικῶν τῶν πρώτων Ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀγίας καὶ Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας (Ναύπλιον 1837). Μ. Γεδεών: Πατριαρχικοὶ Πίνακες 1881. TH. H. PAPADOPOULOS: DOCUMENTS RELATING TO THE HISTORY OF THE GREEK CHURCH AND PEOPLE UNDER TURKISH DOMINATION (BRUSSELS 1952). Γιάννης Κορδάτος: Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδος Α (Τουρκοκρατία), (Ἀθήναι 1957), κεφ. ΙΣΤ'. Ὁ Κλῆρος καὶ ὁ ρόλος του, σ. 157 ἐπ. Τάκης Ν. Πιπινέλης: Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (Παρίσι 1927), Κεφ. Β' Ἡ κοινωνικὴ θέσις τοῦ κλήρου, σελ. 34 ἐπ.

μικρὴ σχέση με τοὺς ἐθνικοὺς δραματισμοὺς τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων οὔτε με τὸ νεοαθητικὸ φωτισμὸ τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἀπεναντίας ἀπετέλεσε παράδοσις γιὰ τὸ Πατριαρχεῖο ἡ καταπολέμησις καὶ τῶν δύο. Πρόκειται γιὰ μιὰ ἱστορικὴ ἀλήθεια ποὺ ὁμολογεῖται ἀπ' ὅλους. Ὁ Τ. Πιπινέλης ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ ἀρχιερατικὸς κλῆρος καὶ τὸ Πατριαρχεῖο στὴν τουρκοκρατία «ἔξει ὑπὸ πολιτικὰς συνθήκας τοιαύτας, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἀκολουθήσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἔθνους... (κατέληξε) νὰ διολισθήσῃ μακρὰν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ νὰ γίῃναι ξένος (ὁ ἀνώτερος κλῆρος) πρὸς τὸ πενθοῦν καὶ πάσχον ἔθνος» (Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1927) σ, 38).

Τυπικὸ παράδειγμα ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀποψη εἶναι ἡ πολιτεία τοῦ «ἐθνομάρτυρος» Πατριάρχου Γρηγορίου Ε', σύγχρονου τοῦ Ἀνθίμου Γαζή. Στὴν ἐξόντωση τοῦ ἀρματολισμοῦ τῆς Πελοποννήσου τὸ 1806 ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Γρηγορίου Ε' ἀπετέλεσε τὴν χαριστικὴν βολή. Γι' αὐτὸ κι' ὁ Γέρος τοῦ Μωριά μιλώντας στὴν Πνύκα τὴν 8. 10. 1838 πρὸς τοὺς μαθητὲς τοῦ Γυμνασίου εἶπε τὰ γνωστὰ πικρὰ λόγια: —«Σὰν εἶδε τοῦτο (τὸν κίνδυνον ἀπὸ τὸν ἀρματολισμὸ τῶν Κολοκοτρωναίων) ὁ Σουλτᾶνος διώρισε ἓναν Βετσερέ (Πατριάρχην —τὸν Γρηγόριον Ε') καὶ τοῦ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸς καὶ ὁ λοιπὸς κλῆρος ἔκαναν ὅτι τοὺς ἔλεγεν ὁ Σουλτᾶνος» (16). Μὲ παραινετικὰ γράμματα καὶ ποιμαντορικὰ ἐγκυκλίους —ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς!..— ὁ Πατριάρχης αὐτὸς ἀγωνίστηκε ὑπὲρ τῆς «κραταιᾶς βασιλείας» τοῦ Σουλτάνου καὶ τοῦ «Ἐψηλοῦ δοβλετίου», ἀπειλώντας μετὰ τὸ φόβον τοῦ Κυρίου τοὺς πιστοὺς ραγιαδες, ὅπως λ.χ. τοὺς Ὑδραίους στὸ παραινετικὸ γράμμα τοῦ τῆς 10.5.1807 ὅταν φάνηκε στὸ Αἶγαίον ὁ ρωσικὸς στόλος τοῦ Σενιάβιν (17). Ὑπῆρξε φανατικὸς τουρκοκράτης καλόγερος. Ἡ ἀντεθνικὴ πολιτεία του ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ ἐπίσημα πατριαρχικὰ ἔγγραφα καὶ ἀποκορυφώνεται στὸν περιώνυμον ἀφορισμὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καὶ φιλικῶν. Ὑπάρχουν τὰ κατάπτυστα κείμενα στὸν Σ. Τρικούπη (18).

16) Γιάννης Βλαχογιάννης: Ἱστορικὴ Ἀνθολογία (1927) 229. Καὶ Γεωργίου Γενναδίου Βίος (Παρίσι 1926 Β' 332. Τ.Χ. Κανδηλῶρος: Ὁ ἀρματολισμὸς τῆς Πελοποννήσου 360.

17) Ἀρχεῖον Ὑδρας III 43.

18) Ἱστορία Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως Α' 250—260. Παρθλ. καὶ Μ. Γεδεών: Πατριαρχικὴ ἱστορία μνημεῖα (ἐκ χειρογράφου), Ἀθήναι 1922, σελ. 6 ὅπου κατηγορηματικὰ ἀναιρεῖται ὁ μῦθος τῆς δῆθεν συμμετοχῆς τοῦ Γρηγορίου Ε' στὴν Φιλικὴ Ἐταιρεία.

“Οχι μόνο δὲν εἶχε ὁ Γρηγόριος Ε΄ καμμιά σχέση μὲ τὴ Φιλικὴ Ἑταιρία ἀλλὰ κάτι πάλυ χειρότερο —οἱ φιλικοὶ τὸν θεωροῦσαν ἐθνικῶς ὑποπτο, γι’ αὐτὸ καὶ στὸ ἄρθρο 6 τοῦ «Μερικοῦ περὶ Κων)πόλεως Σχεδίου» ἰδιαίτερος τονίζεται στὸς φιλικούς τῆς Πόλης νὰ «μὴ δώσουν πίστιν» στὸν Πατριάρχη «οὔτε εἰς τοὺς στενοὺς φίλους αὐτοῦ»(19).

Ἀλλὰ καὶ ἡ παράδοση τοῦ θεοκρατικοῦ σκοταδισμοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ Γρηγορίου Ε΄ βρῆκε σκοτεινὸ ἐκπρόσωπο. Ὁ Γρηγόριος Ε΄ πῆρε ἐνεργὸ μέρος στὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἀστικοδημοκρατικῶν ιδεῶν. Πολέμησε μὲ φανατισμὸ ἀπὸ τὸ 1798 τίς ἀρχές τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ ἐλληνικοῦ φωτισμοῦ. Ἐξέδωκε —πλαστογραφώντας μάλιστα τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχη Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου— τὴν διαδόχητη «πατρικὴ διδασκαλία» ὅπου «ἀναιροῦνται» οἱ γαλλικὲς δημοκρατικὲς ιδέες καὶ ὁ νεοϊδεατισμὸς τῶν Γραικῶν (Ρήγα Φερραίου, Ἀδαμ. Κοραῆ κλπ.). Ἡ πολεμικὴ τοῦ Πατριαρχείου στρεφόταν καὶ κατὰ τῶν κληρικῶν ποὺ σπούδαζαν τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ φιλοσοφία καὶ πρωτοστατοῦσαν στὸν πνευματικὸ φωτισμὸ τοῦ ἔθνους. Ὁ Γρηγόριος Ε΄ διέπρεψε στὴ λιβελλογραφία αὐτοῦ τοῦ εἴδους.

Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ Πατριαρχεῖο εἶχε ὀργανικὴ σχέση συναρτήσεως μὲ τοὺς φαναριῶτες —τὴν πανίσχυρη τουρκολατρικὴ φεουδαρχία τῆς Πόλης(20).

Μέσα στὸ ἀμαρτωλὸ ἀλλὰ καὶ δουλικώτατο στὴν Ὑψηλὴ Πύλη Φανάρι, ὁ Ἀνθίμος Γαζῆς, ὁ Πηλιορείτης ἱεραπόστολος τῆς ἐθνικῆς ιδέας κι’ ὁ προοδευτικὸς ἄνθρωπος τοῦ νεοελληνικοῦ φωτισμοῦ, ἀνέτινεε πολὺ δύσκολα. Τὸ πατριαρχικὸ περιβάλλον, χρεωκοπημένο ἀπὸ κάθε ἀποψη καὶ ἀντιδραστικὸ, τοῦ ἦταν ἀφόρητο. Ἦθελε καθαρὸν ἀέρα καὶ πεδίο ἐλεύθερης δράσεως. Πάστο ἀσχημα ἐνοιώθη ὁ Ἀνθίμος Γαζῆς μὲ τίς ἀγυρτίες τῶν καλογέρων τῆς ἐποχῆς του, φαίνεται ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ γραπτὰ του. Στὰ προλεγόμενα τῆς «Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης» τὸν καυτηριάζει καὶ στιγματίζει αὐστηρὰ τὸ ἄνομο καὶ ἀδίστακτο ἔργο τῶν λαοπλάνων καλογέρων τῆς ἐποχῆς του:

—«Οἱ καλοὶ μας μοναχοί, σφαιλισμένοι ἀγαληδὸν εἰς τὰς Μονάς, ἐκνευρωμένοι ἀπὸ τὴν ὀκηρίαν ἐτρέφοντο ἀπὸ τοὺς ἰδρώτας τῶν πτωχῶν κοσμικῶν, τοὺς ὁποίους μὲ τὰς δεισιδαιμονίας των ἐπλανοῦ-

σαν. Ἐπάσκιζον μὲ κάθε τρόπον νὰ ἐρημώσουν τὰς πόλεις... προξενούμτες ὅσον λάχος τὴν φθορὰν εἰς τὸ Γένος... Πανταχοῦ οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἐμποδίζοντο διὰ νὰ ἀναγιγνώσκονται»(21).

Τὸ ἴδιο καὶ πολὺ ἀργότερα στὴν Τήνο. Μιλώντας στὸ Σχολαρχεῖο πρὸς τοὺς μαθητὲς καὶ τοὺς κηδεμόνες τους —ὁ Α. Γούδας διέσωσε τὸν περίφημο ἐναρκτήριο λόγος του— ὁ μεγάλος αὐτὸς δάσκαλος τοῦ Γένους, ἐκδηλώνει τὴν ἐσχάτη περιφρόνησὴ του γιὰ τοὺς: —«ἀμαθεῖς καὶ ἀναλφάβητους μοναχοὺς μὲ τὴν ἄλογον δεισιδαιμονίαν καὶ τοὺς σταυροὺς εἰς τὰς χεῖρας» (Α. Γούδας: Βίοι Παράλληλοι, 343—374). Κι’ ὁ Ἀνθίμος Γαζῆς φοροῦσε ράσα. Ἀλλὰ ἡ λαϊκὴ του καταγωγή καὶ τιροέλευση στάθηκε ἀποφασιστικὸς συντελεστὴς στὴν ὄλη του ἐξέλιξη ποὺ τὸν ἀνέδειξε σοφὸ λόγιο κι’ ἐμπνευσμένο πατριώτη. Γενικὰ ἡ δράση τοῦ κατώτερου κλήρου στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας διαυτέλλεται ἀπολύτως ἀπὸ τὴν δράση τοῦ ἀρχιερατικοῦ κλήρου καὶ τοῦ Πατριαρχείου. Οἱ παπάδες ἦσαν πτωχοὶ λευῖτες ποὺ βιοπάλευαν γιὰ τὴν συντήρηση τῶν σπιτικῶν τους. Ἀποτελοῦσαν ὀργανικὸ τμήμα τῆς λαϊκῆς μάζας τῶν καταπιεζομένων ἀπὸ τὸν τουρκικὸ καὶ ἐλληνικὸ τιμαριωτισμὸ. Εἶχαν μὲ τὸν ἀπλὸ λαὸ κοινὸ δυνάστη τὸν κοτζάμπαση-δεσπότη. Ὑπέφεραν ἀπὸ τὴν ἴδια φεουδαρχικὴ δουλεία. Δὲν εἶχαν καμμιά σχέση μὲ τίς ἀγυρτίες τῶν καλογέρων καὶ τὸν παρασιτισμὸ τῶν δεσποτάδων. Πρὶν τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821, οἱ φτωχοὶ κληρικοὶ πύκνωσαν πρόθυμα τίς τάξεις τῶν φιλικῶν. Στὴν Ἐπανάσταση, ἔδωσαν τὸ αἷμα τους στὸ πλευρὸ τοῦ λαοῦ, ἀδιαφορώντας γιὰ τὴν ἀντίθετη —ἀνοικτὰ προδοτικὴ σὲ πάμπόλλες περιπτώσεις— στάση τοῦ ἐπισκόπου ἢ τοῦ μητροπολίτη τους. Ὁ Ἀνθίμος Γαζῆς ἦρθε στὴν Πόλη φτωχὸς κι’ αὐτὸς λευῖτης. Μέσα του ἔκαιγε ἡ ἱερὴ φλόγα τῆς ἐλευθερίας —ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς. Ἡ διάστασή του μὲ τὸ Πατριαρχεῖο καὶ τὸ Φανάρι ἐξεδηλώθη ἀμέσως. Ἐτσι μὲ τὴ συνδρομὴ ἐνὸς ἐμπόρου, φεύγει ἀπὸ τὴν Πόλη γιὰ τὴ Βιέννη. Αὐτὸ ἐγίνε τὸ 1797.

III. Δάσκαλος τοῦ Γένους στὴ Βιέννη. — Τὸ φιλολογικὸ τοῦ ἔργο. — Ἑρμῆς ὁ Λογιος. — Ἡ Φιλολόγος Ἑταιρία

Στὴ Βιέννη προσλαμβάνεται ἐφημέρι-

19) I. Φιλήμοнос: Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, (Ἀθῆναι) 1859 Α΄ 62.

20) Παρβλ. Κ. Παπαρορηγόπουλος: Ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους Ε΄ (β) 87. Καὶ Γιάννης Κορδάτος: Ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας Α΄ (Τουρκοκρατία) 1957 Κεφ. ΙΖ΄ Οἱ Φαναριῶτες καὶ τὰ τζάνια, σ. 169 ἐπ.

21) Παρβλ. Κ. Σάθα: Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη III Προλεγόμενα σ.ο΄. Ἀνώνωμο: Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἢτοι Λόγος περὶ ἐλευθερίας (ἐκδοσὴ Γ. Βαλέττα) Ἀθῆνα 1949, σ. 150—152. Δωροθέοσ Μονεμβασιάσ Σύνοψις Ἱστοριῶν σ. υλέ. Δημητριεῖς: Γεωγραφία Νεωτερικῆ (Βιέννη) 1791, σ. 259.

ος στο παρεκκλήσι της ελληνικής παροικίας. Η αυστριακή πρωτεύουσα ήταν τότε ένα από τα μεγαλύτερα πολιτικά και πνευματικά κέντρα. Έκλεινε στο χώρο της τις αντινομίες μιάς κοσμογονικής εποχής. Στη Γαλλία η μεγάλη επανάσταση του 1789 είχε θριαμβεύσει και η ακτινοβολία των δημοκρατικών ιδεών της κλόνιζε εκ θεμελίων τις φεουδαρχικές βάσεις της παλιάς ευρωπαϊκής κοινωνίας. Η απολύτρωση του ανθρώπου από τα θεοκρατικά και μοναρχικά δεσμά, αλλά και από κάθε μορφή δουλείας, ή κατοχύρωση των ατομικών ελευθεριών και η έθνικη αποκατάσταση των υποδούλων λαών έγγραφονται στην ημερησία διάταξη των ευρωπαϊκών αστικών επαναστάσεων. Ο Άνθιμος Γαζής φθάνει στη Βιέννη το 1797. Πρόσφατα τα μεγάλα γεγονότα της εποχής. Ο απόδημος ελληνισμός εδώ έχει στενούς δεσμούς με την προοδευτική κίνηση των ιδεών. Ο Άνθιμος Γαζής φθάνει στη Βιέννη τον ίδιο χρόνο που ο Ρήγας Φερραΐος τυπώσε εδώ το πρώτο ελληνικό δημοκρατικό Σύνταγμα, εμπνευσμένο από τις αρχές του φωτισμού. Μέσα στους κύκλους των Ελλήνων εμπόρων, βιοτεχνών και ναυτικών του έξωτερικού (Βιέννη, Παρίσι, Βενετία, Οδησός, Ιάσιο, Βράϊλα, Γαλάτσι, Τεργέστη κλπ.) αρχίζει να συνειδητοποιείται ο νεοελληνικός έθνικισμός. Είναι η μεγάλη εποχή της επιστημονικής προόδου. Οι θετικές - φυσικές κατακτήσεις και η αναδρομή στην αρχαία φιλοσοφία και την κλασική παιδεία, αποτελούσαν για την ανερχόμενη στην Ευρώπη αστική τάξη, όπλα ισχυρά στον πολιτικό και κοινωνικό στίβο. Στο χώρο των φυσικομαθηματικών επιστημών και την ανθρωπιστική φιλοσοφία τους, γινόταν οι ιδεολογικοί αγώνες της εποχής — τέλος 18ου με αρχές 19ου αιώνας. Η Βιέννη τότε συνκέντρωνε όλα τα γνωρίσματα. Μ' όλο που κυβερνούσε ο αντιδραστικός εμπνευστής της περιώνυμης «Ιεράς Συμμαχίας» Μέττερνιχ — ο πολιτικός ήγέτης της ευρωπαϊκής φεουδαρχίας — εν τούτοις η Βιέννη ήταν ένα από τα σημαντικότερα κέντρα του διεθνούς αστισμού, ιδιαίτερα του ελληνικού αστισμού. Εδώ έδρασε με την μυστική εταιρία του ο Ρήγας Φερραΐος. Εδώ έξεδόθη το 1790, σε ελληνικά τυπογραφεία, η πρώτη ελληνική εφημερίδα — η «Εφημερίς» (1790 — 1798) — από τους αδελφούς Μαρκίδας Πούλιου. Εδώ είδε επίσης το φώς ο νεοελληνικός διαφωτισμός — κάπου εκατό χρόνια πριν την επανάσταση του 1821, στενά δεμένος με το λαϊκό μας κίνημα, δηλ. με τους αγώνες της κλεφτουριάς, τους αδούλωτους και ανυπότακτους Μανιάτες και Σουλιώτες, τις αδιάκοπες ανταρσίες και τους αίματηρους ξεσηκωμούς των υποδούλων Ελλήνων. Εδώ καταπολεμήθηκε ο κάθε λογής σκοταδισμός από την προοδευτική σκέψη.

Ανάμεσα στους πρωτοπόρους του νεο-

ελληνικού φωτισμού που προετοίμασαν δραστήρια και δημιουργικά την έθνικη εξέγερση του 1821, δίνοντάς της από την πρώτη στιγμή κοινωνικό περιεχόμενο, ο Άνθιμος Γαζής με την πολυσύνθετη δράση του, έρχεται να πάρει τιμητική θέση προδρόμου και δημιουργού συγχρόως. Στη Βιέννη αυτής της εποχής, οι νέες ιδέες και ο απελευθερωτικός όργασμος μέσα από τα έργα του Θεσσαλού έθναπποστόλου Ρήγα Φερραΐου, γίνονται επαναστατική πράξη του αλύτρωτου Γένους. Ο Άνθιμος Γαζής προσφέρεται στο φωτισμό του Γένους των Ελλήνων ολόψυχα. Εργάζεται άκούραστα. Μαθαίνει ξένες γλώσσες. Για να ενισχύσει τον ιδεολογικό του και πνευματικό του όπλισμό, επιδίδεται στη μελέτη των θετικών επιστημών. Η διάστασή του με το Πατριαρχείο βρίσκει δημιουργική διέξοδο. Θέλει με πάθος να φωτιστεί ο ίδιος και να φωτίσει το γένος. Εδώ έχει τις ρίζες του το φιλολογικό του έργο. Και το 1799 μεταφράζει στα ελληνικά την «Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών» του Βενιαμίν Μαρτίνου. Ακολουθούν κι άλλες μεταφράσεις. Τυπώνει εργασίες που έχουν γνώρισμά τους την πατριδογνωσία. Το 1800 εκδίδει τον «Γεωγραφικόν Πίνακα της Ελλάδος» και το 1801 τον «Ελληνικόν Γεωγραφικόν Πίνακα της Ευρώπης». Τυπώνει ακόμη χάρτες όπως κι ο Ρήγας. Ένα τέτοιο χάρτη του Άνθιμου Γαζή βρήκε ερευνώντας στα κρατικά αυστριακά αρχεία, τώρα τελευταία κι ο καθηγητής Π. Ένεπεκίδης. Το 1803 τυπώνει το «Συνταγματίον χρονολογικόν» καθώς και την «Ελληνική Βιβλιοθήκη». Και μέσα στα χρόνια 1803—1806 εκδίδει το μεγάλο τρίτομο λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας — ένα έργο κλασικό ως τις ημέρες μας⁽²²⁾.

Ο Άνθιμος Γαζής είναι πια άκουστός μέσα στους κύκλους του απόδημου Ελληνισμού. Πρωταστατεί σε κάθε αναμορφωτική κίνηση. Το 1811 ιδρύει στη Βιέννη το πρώτο σοβαρό ελληνικό περιοδικό — τον «Λόγιον Έρμην». Στο περιοδικό αυτό γράφτηκαν πολλές μελέτες για την νεοελληνική γραπτή γλώσσα αξιόλαγες, που απηχούσαν τις απόψεις του Άδαμ. Κο-

22) Επιμελείται εκδόσεων λ.χ. της «Λογικής» του Καντιλιάν (1801) και της «Αστρονομίας» του Λαλάντ (1803). Το 1807 εκδίδει σε β' έκδοση τετράτομη την «Παλαιά και Νέα Γεωγραφία» του Μελετίου (1661 — 1714). Σχολιάζει και υπομνηματίζει το έργο με φιλόπρονες παρατηρήσεις. Για τα αρχαία λ.χ. κτίσματα στη θέση «Λικαμάγκανο» των Μηλεών γράφει: — «Μεταξύ Μηλιών και του Νεοχωρίου είναι τόπος χαριέστατος, Λικαμάγκανον λεγόμενος, όπου φαίνονται τα ερείπια του Ναού του Διός, τον όποιον οι χριστιανοί ναόν της Αγίας Τριάδος έπωνόμασαν» (Μελετίου Γεωγραφία Β' 454).

ραή. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ περιοδικοῦ ἦταν! «Ἑρμῆς ὁ Λόγιος ἢ Φιλολογικαὶ Ἀγγελίαι»⁽²³⁾. Γιὰ τὸ περιοδικὸ τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὲς οἱ κρίσεις τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ!

—«Ὅσοι ἀπὸ σᾶς —γράφει στοὺς φίλους του καὶ τοὺς ἀπόδημους Ἑλληνας τῶν κέντρων τοῦ ἐξωτερικοῦ— ἐπιθυμεῖτε τὴν ἀναγέννησιν τῆς ταλαιπώρου πατρίδος πρέπει ὄχι μόνον νὰ ἐμποδίσητε τὴν παῦσιν τοῦ θείου τούτου μέσου, ἀλλὰ νὰ συνδράμητε εἰς τὴν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τελειοποίησιν αὐτοῦ... Παρακαλῶ μὲ δάκρυα... νὰ κρίνητε τὸν Λόγιον Ἑρμῆν ὡς μεγασας κανόνιον, μὲ τοῦ ὁποίου τὰς φλόγας μέλλετε νὰ κατακαύσητε τὸ πρῶτον μορφον καὶ πολυκέφαλον θηρίον τῆς ἀπαιδευσίας»⁽²⁴⁾.

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἐπίτηδες διάλειξε τὸν τίτλο —αὐτὸ ναμίζω— τοῦ Λογίου Ἑρμῆ. Γιὰ νὰ τονίσῃ στὴν ἀστική τάξιν ποὺ εἶχε καὶ ἔχει ἔμβλημά της τὸν Κερδῶ Ἑρμῆ, τὰ ἰδεολογικὰ της καθήκοντα καὶ τὸ πνευματικὸ της χρέος. Στὸ γράμμα τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ ἐξαίρεται ἀκριβῶς, ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ὡς «θεῖον μέσον» καὶ «μεγάλον κανόνιον» κατὰ τοῦ «θηρίου τῆς ἀπαιδευσίας». Ἡ καταπολέμησις τῆς ἀπαιδευσίας ἦταν κεντρικὸ σημεῖο διαμάχης μὲ τὴν φεουδαρχία (κλήρος, Φανάρι, κοτζαμπάσηδες).

Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς εἶχε τὴν διεύθυνση τοῦ «Λογίου Ἑρμῆ» ὡς τὸ 1816. Τὸν διαδέχτηκαν οἱ Κ. Κοκκινάκης — Θ. Φαρμακίδης. Τὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ κυκλοφόρησε μὲ ἡμερομηνία 1.5.1821.

Τὸ 1813 ὀργανώνει τὴν περίφημη «Φιλόμουσον Ἑταιρίαν» τῆς Βιέννης ποὺ ὅπως ἀναγράφει τὸ ἄρθρο πρῶτο τοῦ καταστατικοῦ της:

—«Ὁ σκοπὸς τῆς Φιλομούσου Ἑταιρίας εἶναι ἡ καταβολὴ τῶν ἀναγκαίων χρημάτων διὰ τὴν ἔκτασιν τῆς παιδείας εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν κλασικῶν λεγομένων συγγραφέων καὶ διὰ τὴν ἀναζήτησιν παντὸς εἴδους ἀρχαιοτήτων. Ἡ δὲ τοῦ Πηλίου ὄρουσ ὁμήγουρις συγκροτεῖ ἐν τακτικὸν σχολεῖον κατὰ μέμησιν τῶν Ἀκαδημιῶν τῆς Εὐρώπης».

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἴδρυσις τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρίας» ὄχι μόνον στάθηκε ἔργο τοῦ Ἄνθιμου Γαζῆ ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔγινε μὲ τὴν συνδρομὴ τοῦ Ἰω. Καποδίστρια τοῦ καποπινού κυβερνήτη τῆς Ἑλλάδος. Μὲ τὸν Ἰω. Καποδίστρια γνωρίστηκε ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς στὴ Βιέννη τὸ 1811. Οἱ σχέσεις τους ὑπῆρξαν φιλικές

23) Ἦταν δεκαπενθήμερη ἔκδοσις σὲ σχῆμα 8°. Δύο τυπογραφικὰ φύλλα. Εἶχε ὕλη ἐπιστημονικὴ καὶ φιλολογικὴ.

24) Γ. Δ. Ζιοῦτος: Ἄνθιμος Γαζῆς (Ὁμιλία 23.3.1942). Ἐκδόσις Νέων Βιβλίων 1946.

καὶ ἐγκάρδιες. Στὸ σπίτι τοῦ Γαζῆ ὁ Καποδίστριας πολλὰ βράδια ἔφαγε ἑλληνικὰ φαγητά. Καὶ ὁ Γαζῆς εἶναι ὁ πρῶτος ποὺ μίλησε ζεστὰ γιὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ ἐθνικὴ ἀπακατάστασιν της στὶς βραδυνὲς συναντήσεις των στὸν ἀκουστὸ διπλωμάτη τῆς Ρωσίας (25).

Ἡ ἴδρυσις τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρίας» ἀποτελεῖ σταθμὸ στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἄνθιμου Γαζῆ. Ἀρχίζει μιὰ νέα φάσις στὴν πολυτάραχη ζωὴ του. Ἡ ἐπιστροφή στὴν Ἑλλάδα. Ἐχει πιά στὸ ἐνεργητικὸ του τίτλους μεγάλους καὶ ἀνεγνωρισμένους. Εἶναι ὁ πολυοπούδαστος κληρικὸς κι' ὁ σοφὸς ἐκδότης τοῦ πρῶτου Φιλολογικοῦ περιοδικοῦ. Ἐνας φωτισμένος καὶ δημιουργικὸς ἐκπρόσωπος τῆς νεοελληνικῆς ἀναγέννησις — ἕνας δάσκαλος τοῦ Γένους. Εἶναι ἕνας ἀπ' τοὺς ἐπιφανέστερους φορεῖς τῆς Ἐθνικοεπαναστατικῆς σκέψης. Ἐγκυκλοπαιδιστής, κοινωνικὸς μεταρρυθμιστής, πρωταγωνιστής τῆς «Τουρκομάχου Ἑλλάδος» (26). Εἶναι ὁ ἐντολοδόχος — καὶ ὁδηγητὴς συγχρόως — τῆς Ἑλληνικῆς ἀστικῆς τάξεως. Ἐνας δημοκρατικὸς πολιτικὸς ἡγέτης.

Ἐφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα φτωχὸς καὶ ταπεινὸς λευίτης. Ἐρχεται τώρα νὰ καταθέσῃ τοὺς τίτλους του στὸν Ἐθνικοαπελευθερωτικὸ ἀγῶνα. Ἐρχεται νὰ γίνῃ ὁ μαχητὴς τῆς ἐλευθερίας. Ἐπιστρέφει στὶς Μηλιές —στοὺς ἀπλοῦς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του. Εἶναι ὅ,τι θὰ παραμείνῃ σ' ὅλην τὴν ζωὴν: ὁ λαϊκὸς ἀγωνιστής.

IV. Πολιτικὸς καὶ ἀναμορφωτής. Ἀπὸ τὴν Φιλικὴ Ἑταιρία στὴν ἀρχηγία τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Θεσσαλομαγνησίας

Πρὶν ἔλθῃ στὴν Ἑλλάδα ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς πέρασε πρῶτα ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχία καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν Ὁδησσό. Ἐδῶ μυήθηκε στὴν κίνησι τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας» ἀπὸ τοὺς Νικόλαο Σκουφᾶ καὶ Ἀθανάσιο Τσακάλωφ.

Μὲ τὴν ιδιότητα τώρα καὶ τοῦ φιλικοῦ κατεβαίνει στὴν Ἑλλάδα. Ἐρχεται στὶς Μηλιές. Ἀποφασίζουν μὲ τὸν ἱεροδιάκονο Γρηγόρη Κωνσταντᾶ, ἄλλο διαλεκτὸ τέκνο τοῦ Πηλίου, τὴν ἴδρυσις τῆς Ἀκαδημίας ὄχι στὴν Ζαγορά ὅπως ἦταν τὸ ἀρχικὸ σχέδιο, ἀλλὰ στὶς Μηλιές. Ἐκανον καὶ πρακτικὸ μεταξὺ τους, ἕνα εἶδος ἱερωτικῆς πράξεως ποὺ ἔχει ἡμερομηνία 1-ὐλίου 1814. Ὡς πρῶτη συνεισφορὰ ὁ

25) Α. Γούδας Βίοι Παράλληλοι 359.

26) Γ. Δ. Ζιοῦτος στὸ ἴδιο σ. 9—10, ὅπου καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ρασοφόρου LIBRE PENSEUR.

μου, ὁμιλεῖς περὶ πάντων
καὶ συμβουλεύεσαι εἰς τὰ πρακτέα» (32).

Ὡς τὴν Ὑδρα ἔφθασε ὁ Γαζῆς γιὰ νὰ
μυήσει μὲ ἐντολὴ τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρίας»
τοὺς Κουντουριώτηδες. Μέσα στὰ χρόνια
1818—1820 ἔκανε πολλές περιοδεῖες,
ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν Φωκίδα ὅπου κατή-
χησε ὅλους τοὺς ἐκεῖ ὀπλαρχηγούς καὶ
ἀρματολούς. Στὸ Πήλιο ἦταν ὁ ἀνεγνω-
ρισμένος ἀρχηγός. Ἐπέτυχε νὰ πάρει μὲ
τὸ μέρος τῶν φιλικῶν καὶ τὸν μεγαλονοι-
κοκύρη ἀπὸ τὸ Τρίκερι τὸν Κουτμάνη γιὰ
τὸν ὁποῖο ἓνα δίστιχο τῆς ἐποχῆς ἔλεγε:

— Στὴ Σκιάθῳ καὶ στὸ Τρίκερι ποτὲ
κατῆς δὲν κρένει,
γιατὶ εἶναι χώρα τοῦ Σταθᾶ καὶ
τοῦ Κουτμάν λιμέρι!

Ἦταν φυσικὸ βέβαια νὰ ἔλθῃ σὲ σύγ-
κρουση μὲ τοὺς Τουρκόφιλους καὶ τοὺς
προσκυνημένους κοτζαμπάσηδες. Στάθη-
κε ἀποφασιστικὰ μὲ τὸ μέρος τοῦ λαοῦ
καὶ τὸ «δημοτικὸ» του κόμμα. Ὁ Γαζῆς
ἀγωνίστηκε νὰ διώξῃ τοὺς πλούσιους δη-
μογέροντες ἀπὸ τὶς κοινότητες καὶ ἡ πο-
λιτικὴ του θέση ἦταν ὑπὲρ τῶν πτωχῶν
καὶ κατατρεγμένων — ἀλλὰ καὶ δυσаре-
στημένων καὶ μὲ ἐπαναστατικὴ ψυχολο-
γία — χωρικῶν (33).

Ἡ μεγάλη ὥρα τοῦ Σηκωμοῦ ἦλθε τὸ
1821. Στὶς 10 Ἀπρίλη 1821 ἡμέρα τῆς
Λαμπρῆς, ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς φόρεσε τὰ
χρυσοκέντητα ἄμφια ποὺ τοῦ εἶχε χαρί-
σει στὴ Βιέννη ὁ Τσάρος Ἀλέξανδρος ὅ-
ταν εἶχε περάσει μὲ τὸν Καποδίστρια,
καὶ ἱερούργησε ὁ ἴδιος στὶς Μηλιές. Καὶ
μόλις εἶπε τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» πρόσθε-
σε δακρῦζοντας καὶ τὴν φράση: «Ἡ Ἑλ-
λὰς ἀνέστη». Μέσα σ' ἓνα μῆνα εἶχε ξε-
σηκώσει καὶ τὰ 24 χωριὰ τοῦ Πηλίου. Ἐ-
γραψε προκηρύξεις. Ἐστελνε χαιρετιστή-
ρια γράμματα καὶ μηνύματα παντοῦ. Ἰ-
στορικὴ εἶναι ἡ προκήρυξη, ποὺ ἔγραψε ὁ
Γαζῆς μόλις ὑψώθηκε ἡ ἐπαναστατικὴ ση-
μαία στὸ Πήλιο καὶ ὅπου ἀπευθυνόμενος
— οἱ «φιλογενέστατους» — κι' ὄχι τοὺς
— δημογέροντες, τοὺς πρα-
— κτικοῦς, τοὺς ἰ-
— — — — — τοὺς

ζῆς κριτήριον τὸν πλοῦτον) — ἀντιπρο-
σώπους, οἱ ὅποιοι ὡς βουλευταὶ θὰ
συστήσωσιν τὴν Βουλὴν τῆς Θεσσα-
λαυμαγνησίας. Οὗτοι κατὰ τὰ ἀρχαῖα
θέσμια τῶν προγόνων μας — (δὲν μνη-
μονεύει τὸ Βυζάντιον) — καὶ τὰς συ-
στάσεις τοῦ Ρήγα τοῦ Θεσσαλοῦ, θὰ
συντάξωσιν Νομικὴν Διάταξιν, ἡ ὁ-
ποία θὰ κανονίζει εἰς τὸ μέλλον τὰ
τῆς διοικήσεως τῶν χωρίων καὶ τῆς ἐ-
παρχίας μας, τὸν διοργανισμόν τοῦ
πολέμου καὶ τὰ δίκαια — (ἐννοεῖ τὶς
δημοκρατικὰς ἐλευθερίας) — τῶν συμ-
πατριωτῶν μας.

Ἀπὸ σήμερον ἄς γίνωμεν ὅλοι στρα-
τιῶται τῆς μαχαμένης Ἑλλάδος ἡ ὁ-
ποία ἔθραυσε τὰς ἀλύτους της».

Ἀπὸ τὴν προκήρυξη φαίνεται ὅλη ἡ φι-
λελεύθερη σκέψη τοῦ Γαζῆ. Ἡ ἀναδρομὴ
στὸν Ρήγα καὶ ἀποδοχὴ τοῦ πολιτεύμα-
τός του εἶναι χαρακτηριστικὴ. Δείχνει
ποιὲς ἦταν οἱ κινητήριες δυνάμεις τῆς ἐ-
παναστάσεως τοῦ 1821 καθὼς καὶ τὸ κοι-
νωνικὸ της περιεχόμενο (34).

Ὅταν στὸ Βελεστίνο συνήλθε στὶς 12
— 24 Μαΐου 1821 ἡ Βουλὴ τῆς Θεσσαλο-
μαγνησίας, ἡ μορφή ποὺ κυριάρχησε κι'
ἐξελέγη Πρόεδρος της ἦταν ὁ Ἄνθιμος
Γαζῆς. Χάρης στὸ Γαζῆ οἱ πρῶτες ἀποφά-
σεις της στηρίζονταν στὸ Πολίτευμα τοῦ
Ρήγα. Οἱ βάσεις τῆς «Νομικῆς Διατάξε-
ως», δηλ. τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη (=
Συντάγματος) πέρα γιὰ πέρα δημοκρα-
τικὰς καὶ φιλελεύθερες. «Ὅπως γράφει ὁ
Ι. Φιλήμων: — «Πρωταθλητῆς αὐ-
τῶν (τῶν Θεσσαλομαγνητῶν) ὁ διάσημος
διδάσκαλος Ἄνθιμος Γαζῆς, ἀπέδειξε ὁ-
πόσῳ ἦκωνε τὴν θεωρίαν μετὰ τῆς πράξε-
ως, οὐδὲν μείζον ἀντὶ τῆς ἑαυτοῦ Πάτρας
νομίζων» (35).

Ὅταν πάλι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἔμαθε τὴν
ἐπανάστασιν στὸ Πήλιο, ἔστειλε μὲ ἔμπι-
στό του τὸ παρακάτω γράμμα στὸν Ἄν-
θιμο Γαζῆ :

Βεζύρ Ἀλῆ Πασᾶς

Ὅπως ἔχουμε συμφωνήσει πρέπει νὰ
βαστάξουν ὅλοι οἱ καισαμπάδες καὶ τὰ χω-

33) Ἦταν οἱ «ἀδελφοί» του. Αἷμα τους.
Ἀπ' αὐτοὺς ξεκίνησε. Σ' αὐτοὺς γύρισε. Μ'
αὐτοὺς ἤθελε νὰ ζήσει. Γι' αὐτοὺς ἀγωνίστη-
κε. Μ' αὐτούς, μὲ τὸν ἀπλὸ λαὸ ἔζησε μέσα
σ' ἓνα κίβλο φτώχειας ποὺ ἔκλεισε τὸ 1828
αὐτὴ Σῦρο.

34) Παρβλ. Λεωνίδα Στρούγκου:
Ἡ Ἐπανάστασις τοῦ Ἐικοσιένα (Πολιτικὴς
καὶ Λογοτεχνικὴς Ἐκδόσεις) 1959. Ἐπίσης
Π. Ρούσσου: Ζητήματα ἱστορίας μας.
Διαμόρφωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους (1955).
Καὶ τοῦ Ἰδίου: Βοήθημα νέας ἱστορίας
τῆς Ἑλλάδος — Τουρκοκρατία, Βενετοκρατία,
Ἐθνικοαπελευθερωτικοὶ Ἀγῶνες τῶν Ἑλλή-
νων (1958). Ἐκδόσεις ἑξωτερικοῦ.

ρία από τὸ Γόλο - Ζαγορά, Γενητζέ και Βελοστίνο και νὰ χτυπήσουν τοὺς βασιλικούς. "Αν βαστάξετε δύο μῆνες θὰ ἔλω κι' ἐγὼ μὲ τὸ ἄσκερι μου. Τὸ ἔχω ἀμέτ μουσμέτ νὰ φάω τοὺς κερατάδες. Κάνετε ὅσο μπορείτε και νὰ ξέρετε πῶς ὁ ὑψηλότατος εἶναι μπεςαλής. Βάλτε τα δύνατά σας και τοὺς φάγαμε. Λοιπὸν κρατεῖστε και σεῖς τὴν μπέσα.

Γιάννινα Μάη 30
(Νὰ δοθῆ στὰ χέρια τοῦ Παπαῖ Γαζῆ)

Τὸ γράμμα φανερώνει πῶς εἶχαν προηγηθῆ διαπραγματεύσεις και συμφωνίες μὲ τὸν Ἀλή Πασά. Ἡ συμβαλὴ τοῦ Ἀνθιμου Γαζῆ στὸ δύσκολο και ἐπιμοχθο ἔργο τῆς προετοιμασίας τῆς ἐπαναστάσεως χωρὶς ἄλλο ὑπῆρξε ἰδιαιτέρως σημαντικὴ. Ἐδειξε πολιτικότητα και ἠγετικά προκόντα μεγάλα.

Υ. Ἐπιλεγόμενα

Εἶναι γνωστὸ τὸ τέλος τῆς Πηλιορείτικης ἐπανάστασης. Δὲν ἄντεξε οὔτε στοὺς Τούρκους οὔτε στοὺς προδότες. Ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς ὑπέστη τὸν καταπρεγμὸ τῶν τουρκοφίλων ἀντιδραστικῶν. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς, ὁ Σταυράκης Μορφούλης, ἐπεχείρησε καταμεσίς στὸ παζάρι τῶν Μηλιῶν νὰ τὸν σκοτώσει φωνάζοντάς του:

— Βρὲ παλιοκερατᾶ, πήρες τὸν κόσμο στὸ λαιμό σου! (36).

Κι' ὁ σοφὸς λόγιος ποὺ ἄφησε τὸ φιλολογικὸ του ἔργο στὴ Βιέννη γιὰ νὰ πολεμήσει, ζωσμένος τὸ σπαθί, τοὺς Τούρκους, ἀναγκάστηκε ἕνα βράδυ κρυφὰ νὰ φύγει ἀπ' τὴς Μηλιές —μαζὶ μὲ ἄλλους φιλικούς— στὴ Σκιάθο. Ἀπὸ κεῖ πέρασε στὴ Σκόπελο και τέλος καταστάλαξε στὸ Μωριά.

Σ' ἕνα γράμμα του ποὺ φέρει ἡμερομηνία 25.5.1821 ἀπ' τὴ Σκόπελο, πρὸς τὸν καπετὰν Ἀλέξανδρο Κριεζῆ τὸν πληροφορεῖ πικρόχολα πῶς :

— «Ἐφυγα, φίλε, ἀπὸ τὴν πατρίδα

35) Δοκίμιον Ἱστορίας Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως Γ' 134—136.

36) Λίγο πρὶν, μόλις ἀκούστηκαν, μὲ τὴν ἐμφάνιση τῶν Τούρκων, οἱ πρῶτες διαμαρτυρίες τῶν προεστῶν, ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς εἶχε μιλήσει στὸ λαὸ μ' αὐτὰ ἐδῶ τὰ λόγια:

— «Πρέπει νὰ ξέρετε πῶς αὐτὰ ἔχει ὁ πόλεμος. Τὰ βάλουμε μὲ κοτζάμ Τουρκιά και δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ κανένα πανηγύρι. Θὰ πέσουν κεφάλια, θὰ χαλάσουν σπίτια, θὰ καοῦν χωριά, θὰ κλάψουν πολλὲς μανάδες. Μὰ τί νὰ γίνῃ; Ἡ ἐλευθερία δὲν μπορεῖ νὰ παρθεῖ μὲ τὰ ψέμματα, οὔτε μποροῦμε νὰ πάρουμε μ' ἐνα ρεσάλτο τὰ κάστρα τῆς Τουρκιάς. Θὰ πολεμήσουμε, θὰ φειριάσουμε, θὰ σκοτωθοῦμε, μὰ στὸ τέλος θὰ νικήσουμε!».

μου κυνηγημένος και ἀπὸ τοὺς τυράννους Τούρκους και ἀπὸ τοὺς τουρκολάτρες γραικούς» (37).

Και ἐξιστορεῖ τὴς περιπέτειές του χαρακτηριστικὰς τῆς «μικρὰ θυσία» γιὰ τὴν πατρίδα. Τὸν Αὐγουστο τοῦ 1821 ἀντιπρασωπεύει τοὺς Πηλιορείτες στὴ Συνέλευση τῶν Σαλώνων. Ἡ παρουσία του γιὰ μιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ στάθηκε ἐγγύηση γιὰ τὴν δημοκρατικὴ - προοδευτικὴ γραμμὴ τοῦ ἔργου τῆς Συνελεύσεως. Ὡς μέλος τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐξεπλήρωσε στὸ ἀκέραιο και μὲ ἀπόλυτη συνέπεια τὸ χρέος τοῦ φιλικού, πολεμώντας τὴς ἀντιδραστικὲς ἀποκλίσεις. Πῆρε μέρος σὲ ὅλες τὴς ἐθνοσυνελεύσεις. Καὶ ὑπερασπίστηκε θοραλέα παντοῦ και πάντοτε τὴς δημοκρατικὲς ἀρχές τοῦ ἀγῶνα και τὰ λαϊκὰ συμφέροντα. Οὔτε μιὰ στιγμή δὲ στόθηκε ἀδιάφορος ἢ οὐδέτερος, ὅπως ἔκαμε πολλὲς φορές ὁ Γρηγόρης Κωνσταντᾶς ποὺ ἔφθασε νὰ τὸν ἀντιπολιτεύεται φανερά (38). Ὁ νοῦς του ἦταν γυρισμένος συνεχῶς στὸ Πήλιο. Ἐργάστηκε πολὺ γιὰ ἕνα νέο κίνημα. Γιὰ μιὰ νέα ἐξέγερση. Μὲ τὸν παραμερισμὸ ὅμως τῶν φιλικῶν και τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη ὕστερα ἀπ' τὸ 1822, ἔχασε κι' ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς ἕνα μεγάλο μέρος ἀπὸ τὴν δύναμή του και τὸ κύρος του. Ἐμεινε ὅμως ὡς τὸ τέλος ἕνας ἀληθινὸς ἐπαναστάτης, ἕνας λαϊκὸς ἠγέτης, πρωτοπόρος, μὲ ἐλεύθερο πνεῦμα. Ἐξῆσε τὴν ἐχθρα τῶν πλουσιῶν «νοικοκυραίων». Ἀλλὰ χάρηκε ὡς τὸ θάνατό του τὴν ἀγάπη και τὸν ἀπεραντο σεβασμὸ τοῦ λαοῦ τῶν ἀπλῶν και τῶν πτωχῶν ἀνθρώπων.

Ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς πέθανε στὴ Σύρο στὴς 28.11.1828. Πρόφτασε και εἶδε ἐλεύθερο ἕνα μέρος τῆς Ἑλλάδας. Πρὶν πεθάνῃ ἔγινε πάλι ὅ,τι ἦταν ὅταν γύρισε στὴν Ἑλλάδα —ὁ δάσκαλος τοῦ Γένους. Μιὰ ἔνδοξη σταδιοδρομία, ἀρχισε κι' ἔκλεισε μέσα στὴ φτώχεια. Θεόφτωχος ἀντίκρισε τὴ ζωὴ. Θεόφτωχος και τὸ θάνατο —«ἐσχάτη πενία» Θερεϊανός). Τὸ ἔργο του ὅμως εἶναι ἀπὸ τὴς πλουσιώτερες ἑθνικὲς κληρονομίες. Τὰ 200 χρόνια τοῦ Ἀνθιμου Γαζῆ ἀποκτοῦν σήμερα ἰδιαίτερη ἐπικαιρότητα. Γιατὶ αὐτὸς ὁ κορυφαῖος φίλος τοῦ λαοῦ μας, εἶναι ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποὺ ἀγωνίστηκαν μὲ συνέπεια γιὰ τὸν ἐκδημοκρατισμὸ τῆς ἑθνικῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων.

37) (Γιάννης Κορδατός: Κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως 1821 (1945) Δ' ἔκδοσις σ. 128). «Ἐξομολογῆσι» ΣΤ' (1889) Φ. 6, σ. 8 (Ἡμερολόγιον τοῦ Κριεζῆ).

38) Παρβλ. Γιάννης Κορδατός: Ἱστορία Ἐπαρχίας Βόλου και Ἀγιάς (1960) σ. 646 ὑποσημ. 1.

ΥΙ. Βιβλιογραφία

Οι ἐγκυκλοπαίδειες καὶ τὰ λεξικά ἐλάχιστη θέση τοῦ παραχώρησαν —μόλις λίγες γραμμές— κι' ἄς τίμησε ὁ ἄνθρωπος Γαζῆς καὶ τὴν Πατρίδα καὶ τὰ Ἑλληνικά γράμματα ὅσο λίγοι. Κι' ἂν ἐξαιρέσουμε μιὰ πολὺ σύντομη ὁμιλία τοῦ Γ. Δ. Ζιούτου (Ζωϊτόπουλου) ποὺ τυπώθηκε μὲ τὸν τίτλο: «Ἄνθρωπος Γαζῆς» καὶ ὑπότιτλους: Ὁ ἀναγεννητὴς ἐθναπόστολος, ὁ κοινωνικὸς μεταρρυθμιστὴς, ὁ ἀγωνιστὴς δημοσιογράφος, στὴ σειρά τῆς «Μικρῆς Βιβλιοθήκης» τῶν ἐκδόσεων «Νέα Βιβλία» τὸ 1946, ἡ νεώτερη βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ἄνθρωπο Γαζῆ εἶναι οὐσιαστικὰ ἀνύπαρκτη. Οἱ πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ του καὶ τὸ ἔργο του εἶναι σκόρπιες σὲ παλιές καὶ νέες ἐργασίες. Ἀπ' τὶς παλιές σημαντικώτερη εἶναι ἡ βιογραφία τοῦ Ἄνθρωπου Γαζῆ στὸ ἔργο τοῦ Ἀναστασίου Ν. Γούδα: Βίοι Παράλληλοι (τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν) Α' (Κλήρος) Ἀθηναί 1872 (Εἰσαγωγή 1β' καὶ σ. 343 ἐπ.). Ἀπὸ τὰ βιογραφικὰ στοιχεῖα τοῦ Α. Γούδα ἀντλοῦν ὑλικὸ ὅλοι ὅσοι ὕστερα ἀπὸ ἐκεῖνον ἔγραψαν ἢ μίλησαν γιὰ τὸν Ἄνθρωπο Γαζῆ. Ἄλλη παλιὰ βιογραφία δὲν ὑπάρχει.

Ὁ Κ. Σάβας, ὁ Ι. Φιλήμων, ὁ Ρήγας Καμηλάρης, ὁ Θερεϊανός, ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς κλπ.) παρεμπιπτόντως μόνο ἀσχολοῦνται μὲ τὸν Ἄνθρωπο Γαζῆ στὰ ἔργα τους. Τὸ ἴδιο καὶ οἱ ξένοι Γόρδων, Γερ-

βίνος, Φίνλεϋ κλπ.

Ἡ πρώτη ζωντανὴ παρουσίαση τοῦ Ἄνθρωπου Γαζῆ ἔγινε μέσα ἀπ' τὶς σελίδες τοῦ πολύκρατου βιβλίου τοῦ Γιάννη Κορδάτου: Κοινωνικὴ σημασία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 (Ἀθήνα 1924). Μετὰ εἴκοσι χρόνια, πάλι ὁ Γιάννης Κορδάτος γράφει στὰ «Θεσσαλικά Γράμματα» (Α' Φ. 7—8 (20.12.1945) σ. 5—6) τὸ α' μέρος ἐνὸς ἀρθροῦ του μὲ τὸν τίτλο: Ἄνθρωπος Γαζῆς. Ἐδῶ ὅμως πρὸ πολὺ μεταφέρει ὑλικὸ ἀπὸ τὸν Α. Γούδα. Πάντως οἱ ἐργασίες ποὺ εἶδαν προοδευτικὴ γραμμὴ στὸ ἔργο τοῦ Ἄνθρωπου Γαζῆ, ὀφείλονται καὶ πάλι στὸν Γιάννη Κορδάτο. Εἶναι :

— Ἡ ἱστορία τῆς νεώτερης Ἑλλάδας (Τουρκοκρατία 1453-1821) Α' 1957 καὶ

— Ἡ ἱστορία τῆς Ἐπαρχίας Βόλου καὶ Ἀγιάς (1960).

Πολλές σελίδες — ἰδίως τῆς ἱστορίας τοῦ Πηλίου — ἀναφέρονται στὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἄνθρωπου Γαζῆ. Μνημονεύονται κείμενα. Ἀνέκδοτα χειρόγραφα. Καὶ προσφέρεται πλῆρες βιβλιογραφικὸ ὑλικό. Ἐν τούτοις δὲν ὑπάρχει οὔτε ἐνότια οὔτε συστηματικὴ κατάταξη τῆς ὕλης. Ἡ ἀναφορὰ στὸν Ἄνθρωπο Γαζῆ γίνεται στὸ μέτρο ποὺ ἡ ὄλη διαχείριση τῶν θεμάτων τὸ ἐπιτρέπει δηλ. Ἐπεισοδιακὰ, ἀσύλδετα, χωρὶς ἐνότητα: Ἐτσι ἐξακολουθεῖ ἡ βιβλιογραφία γύρω ἀπὸ τὸν Πηλιορείτη λόγιό κι' ἐπαναστάτη νὰ παραμένει χωρὶς ἔστω καὶ μιὰ συστηματικὴ μονογραφία. Μεγάλο τὸ κενό.

